

Організаційно-господарська роль приватної торгівлі у формуванні внутрішнього ринку України (1921—1927 рр.)

Організаційні та особливо функціональні ознаки ринкових відносин в період НЕПу, хоч і досліджувалися істориками, але переважно в контексті економічного аналізу. Економічний аспект передбачає з'ясування суто специфічних моментів: встановлення динаміки товарообігу, натуральних і вартісних показників обігу товарних мас, ціноутворення, виявлення попиту і пропозиції тощо. Історико-економічна наука висвітлювала приватну торгівлю з точки зору класового підходу, не акцентуючи уваги на її соціально-економічних функціях. Науковці і державні діячі, особливо в 20-х рр., протиставляли три сектори торгівлі один одному (державний, кооперативний і приватний), мобілізуючі два перших на боротьбу з останнім (теорія і практика так званого «витіснення»).

В літературі 20-х років, у статтях керівників тодішніх державних торговельних установ, виокремлювалися три періоди розвитку приватної торгівлі, які чомусь ототожнювали з основними етапами НЕПу¹. Майже всі акцентували увагу на особливостях першого етапу, що тривав від початку НЕПу до запровадження грошової реформи навесні 1924 р. Упродовж першого періоду приватна торгівля домінувала на внутрішньому ринку, а державно-кооперативна лише налагоджувала свою мережу. Держава підтримувала приватника шляхом надання кредиту, створення пільгових умов, використовуючи його економічні можливості для насичення споживчого ринку, особливо в роки голоду 1921—1923 рр.

Початковий період НЕПу вирізнявся переважаючим обсягом товарообігу приватного сектору. В 1922/23 рр. його питома вага в торговому обороті, тобто виключно в закладах торгівлі, становила 56,4% загального обороту в УСРР, а в роздрібній торгівлі — 82,7%². За іншими даними оборот приватної торгівлі сягав 63,4%³. Цей показник відповідає підрахункам спеціалістів, які ґрунтовно займалися проблемами товарообігу приватного сектору. Зокрема, Д. М. Тантлевський подає таку динаміку питомої ваги «приватного капіталу» в загальному товарообігу: в першому 1922/23 рр. — 63,8%, в другому 1923/24 рр. — 41,5%⁴. В абсолютних числах загальна сума товарообігу приватника становила в 1922/23 р. 217 млн. крб., а в 1923/34 р. — 543 млн. крб.⁵, що, безперечно, є показником росту його впливу на ринку, але не зовсім точним, тому що наведені показники залежали від рівня ринкових цін, від асортименту товару від інших обставин.

В дрібнооптовій та оптовій торгівлі приватний капітал початкового періоду НЕПу не мав вирішального впливу. По-перше, бракувало коштів і

товарних мас, а з іншого боку його проникнення стримувала держава. В 1922/23 р. доля державного сектору в цій сфері торгівлі сягала 80,3%⁶, а решту приватна, в 1924/25р. приватна оптова торгівля складала 8,3%, в 1925/26 — 6,6 %, в 1926/27 — 4,4%⁷. Отже, приватна торгівля була головним чином дрібною, про що свідчить і наявність незначної кількості відповідних закладів IV—V розряду.

Для визначення ролі приватної торгівлі в суспільстві необхідно з'ясувати її питому вагу в загальному товарообігу УСРР. Зазначимо, що поняття «загальний товарообіг» стосується торгового обороту, а відтак не враховує обороту приватних промислових підприємств. Суперечливі дані, які зустрічаються в літературі та офіційних документах державних господарських органів, зумовлені датою обстеження приватного сектору та часом фіксації показників, а саме: перше чи друге півріччя господарського року. Календарний і господарський роки тоді не співпадали в часі: перший розпочинався в січні, а другий в жовтні. В статистично-економічних показниках розвитку народного господарства 20-х рр. відправним був господарський рік, хоч траплялися випадки фіксації показників по календарному року. За даними П. І. Коломойцева доля соціальних секторів у загальному товарообігу УСРР виглядала таким чином⁸:

Роки	Сектори торгівлі (у %)		
	Державний	Кооперативний	Приватний
1923/24	35,5	21,4	43,1
1925/26	43	26,1	30,9
1926/27	29,6	41	29,4
1927/28	23,7	52,6	23,7

Для порівняння наведемо дані міжвідомчої комісії при НКВТ УСРР по вивченню приватного капіталу, де, власне і працював П. І. Коломойцев. Візьмемо за показник лише перше півріччя кожного року і побачимо, що питома вага приватної торгівлі в загальному товарообігу була такою: в 1923/24 р. — 49,1%, в 1924/25 р. — 26,6%, в 1925/26 р. — 27 %⁹. В матеріалах НК РСІ УСРР знаходимо підтвердження того, що в 1925/26 р. через приватну торговельну мережу переходило 27% товарної маси, а за перше півріччя 1923/24 р. — 49,1%¹⁰. Розбіжність незначна — 4—6%, але вона дозволяла державним органам говорити про занепад торгівлі, про мізерність її ролі у формуванні споживчого ринку.

Звернемося до матеріалів офіційної статистики. Її дані дуже вирізняються від показників спеціальних комісій та керівних державно-кооперативних установ. Так, за даними статистичного щорічника 1929 р. співвідношення питомих ваг секторів в товарообігу виглядало наступним чином¹¹:

Роки	Державний (у %)	Кооперативний (у %)	Приватний (у %)
1925/26	38,8	37,2	22,8
1926/27	37,5	49,1	19,4
1927/28	35,3	52,8	11,9

Ми брали офіційні дані товарообороту в карбованцях, сумуючи загальний та відокремлюючи питому вагу кожного з секторів. Офіційна статистика лише 1926/27р. відповідає даним П. І. Коломойцева. За решту років, особливо в державному секторі, вона розходиться з даними дослідника приблизно на 10%, які прибавляли за рахунок їх штучного заниження в приватному секторі. Статистичний щорічник 1928 р. фіксує таку динаміку питомої ваги секторів в товарообігу 1925/26 р.: державного — 40,7%, кооперативного — 33,5%, приватного — 25,7%¹². Відмінність незначна, але показова: статоргани відбивали загальну тенденцію зміни частки приватної торгівлі держави, підкреслюючи проте «успіхи політики» витіснення приватного капіталу». Наприклад, Л. Нуринов восени 1928 р., коли приватна торгівля була суттєво обмежена шляхом ліквідації її закладів, подав таке співвідношення секторів в товарообігу: державний — 34,1%, кооперативний — 49,2%, приватний — 16,7%¹³.

Загальні обсяги товарообігу не вичерпують всього значення приватного сектору, оскільки не демонструють виразних ознак його ролі у формуванні споживчого ринку. Показовим є роздрібна торгівля по окремих видах товару. Її вирішальну роль підкреслювали майже всі дослідники і фахівці практики. Про це йшлося навіть на III-й партійній конференції КП(б)У, яка відбулася 12—17 травня 1924 р. у Харкові. Зокрема в політичному звіті ЦК зазначалося, що приватний капітал мав 90% обороту в роздрібній та 50% в оптово-роздрібній торгівлі, а «за останні місяці визначилася тенденція до посилення завоювань нашого оптового ринку»¹⁴.

Посилаючись на дані ЦСУ республіканська газета «Экономическая жизнь» повідомляла 23 травня 1924 р., що доля приватника в роздрібній торгівлі становила 91,8%, в оптово-роздрібній торгівлі — 50,3%¹⁵. В 1922/23 рр. його частка, за деякими підрахунками сягала 75%, але в 1925/56 рр. вже впала до 44,5%¹⁶. Друга половина 20-х рр. свідчила про відносну стабільність ролі приватника в роздрібній торгівлі. Так, за даними М. Чернова, котрий мав безпосереднє відношення до розвитку торгівлі в УСРР, питома вага приватника в роздрібному товарообігу в 1924—1927 рр. коливалась в межах 41,8 — 49,2%¹⁷. За іншими джерелами вона не була меншою від 40%¹⁸.

Постачання приватника товарами абсолютно не досліджена тема, яка розкриває специфіку внутрішнього ринку, джерела його наповнення. Про необхідність його формування за рахунок використання приватної торгівлі говорили майже всі державні керівники, а також повідомлялося в газетах¹⁹. Приватний підприємець купував товари в оптовика, в ролі якого виступали

трести, синдикати, кооперація, акціонерні товариства, ярмарки, трести, які перейшли в умовах НЕПу на госпрозрахунок і були матеріально зацікавлені в реалізації власної продукції.

В 1923/24 рр. українські трести продали приватнику 13,4%, а в 1924/25 р. — 9,1% продукції²⁰. Маслотрест збував тоді 4%, шкіртрест — до 10%, папіртрест — біля 8% продукції²¹. Зокрема, керівництво ВРНБ УСРР також визнало, що приватний торговець купував 14,7% їхньої продукції в 1924 р.²². Приватник був зацікавлений у збільшенні обсягів реалізації «ходової» продукції трестів, яка мала неабиякий попит, але держава лімітувала фонди. Наприклад, сільтрест відправляв солі споживчій кооперації — 70%, сільськогосподарській кооперації — 10%, держторгівлі — 15%, а приватнику — 5%²³. Товарообіг в приватному секторі, враховуючи доступність і прозорість його організаційних закладів, був набагато швидшим, ніж в державно-кооперативному. Інколи це позначалось на реалізації продукції трестів. Показовою в цьому відношенні є показники збуту їх продукції приватнику. Якщо взяти за сто відсотків всю реалізовану продукцію трестів, то на долю приватника припадало в системі Південмаштресту в 1923/24 р. — 11%, в 1924/1925 р. — 9,3%; Укрспирттресту — 75,5 і 16,5 %, Маслотресту — 34,9% і 9,4%, Табакотресту — 27,8% і 22,8%, Махоротресту — 45,6% і 3,6%, Текстильтресту — 33,1% і 6,6%, Шкіртресту — 25,6% і 5%, Укрселікантресту — 6,4% і 2,3%, Укрметалотресту — 5,3% і 21%²⁴. Союзні трести збували незначний відсоток продукції приватнику: Південсталь — 1,5% в 1923/24 р. та 2,8% в 1924/25р., а Коксобензол — відповідно 0,3 і 0,9%²⁵.

Ці дані віддзеркалюють загальну тенденцію економічної ситуації й становище самих трестів. На початку 20-х рр. вони збували приватнику значно більше продукції, ніж пізніше. У жовтні 1925 р. трести і синдикати відправляли приватному сектору 10—12% своєї продукції²⁶. Восени 1926 р. приватнику Текстильсиндикат реалізував 65% продукції, Металосиндикат — не більше 13,8%, Шкірсиндикат — 6—15%, Гумосиндикат — 7—16%, але Цукротрест в жовтні 1927 р. через біржову торгівлю надав приватнику 46% продукції²⁷.

Приватні підприємці, як виробники продукції також були потенційними постачальниками торгових приватних закладів. Дрібна кустарна промисловість у жовтні 1925 р. з 1,7 млрд. крб. продукції відпустила державно-кооперативному сектору на 300 млн. крб., на 500 млн. крб. реалізувала самотужки, а решту по 900 млн. крб. запропонувала приватнику²⁸. Значну кількість продукції приватні підприємці реалізували через біржову торгівлю. В загальному обсязі збуту продукції на біржах приватника становило в борошномельній галузі 44,2%, харчовій — 40,7%, металообробній — 16,7%, силікатній — 13,6%, шкіряній — 68,1%, текстильній — 52,8%²⁹.

Приватник брав у державних фінансових установ кредити на закупівлю товарів. В Одесі його одержували 53% підприємців, в Харкові — 25,7%, в Києві — 21,2%, а власні кошти приватного торговця становили в обігових операціях, наприклад, в 1926 р. лише 20 млн.крб.³⁰

Активність приватника на ярмарках, товарних біржах не була високою. На Харківському хрещенському ярмарку в 1923 і 1924 рр. приватник фактично не брав участі в оптових торгах, він уклав всього 144 контракти на суму 2,3% загального ярмаркового обороту³¹. На Київському контрактному ярмарку 1923 р. брали участь 523 суб'єкти торгівлі, з них оптовиків було 50 учасників, дрібної торгівлі — 182; питома вага приватного підприємництва в операціях купівлі-продажу сягала 4,7%³². Ярмарок, що тривав 42 дні, відвідали 200 тис. чол., в тому числі представники західноєвропейських фірм, а також США, які пропонували різну сільськогосподарську техніку, електроприлади, інструменти, автомобілі³³.

Питома вага приватного торгового капіталу в біржових торгах навесні 1925 р. становила 5—10%³⁴. На біржах існували секції приватної торгівлі. Обстеження товарних бірж Києва, Харкова, Катеринослава, Одеси показало, що доля приватника в обсягах продажу становила 3,5%, купівлі — 6,4%³⁵. Купували приватники в основному товари текстильної промисловості та «бакалійно-колоніальні товари», тобто чай, цитрусові³⁶. Упродовж 1925/26 р. доля приватника на біржових торгах становила в загальному обороті від 5,3 до 8,9%, а серед промислових товарів — від 4,9 до 7,9%³⁷.

Взаємини між державними і кооперативними установами та з приватним сектором реєструвалися. Між приватними закладами торгово-економічні угоди реєстрації не підлягали, а тому обсяг товарообігу через біржі до 1925 р. у наведених даних не є вичерпним. На біржах, починаючи з 1925/26 рр., реєструвалися всі угоди про партії товару вартістю понад 500 крб., а після 1926/27 р. — понад 1000 крб.³⁸. З усього обсягу проданих на біржах хлібопродуктів доля приватника становила 13,2%, сільгосппродуктів — 21,6%, бакалійних товарів — 9,1%, а питома його вага серед закупівель сягала по текстильним видам продукції — 7,1%, металовиробам — 11,4%, лісоматеріалам — 10,4%, будматеріалам — 2,1%³⁹. На біржах приватні торговці купували 24,8% «колоніальних» товарів. Майже половину товару, який приватник збував на біржах, становили сільгосппродукти.

Синдикати і трести відпускали приватнику значну кількість товару. Наприклад, Шкірсиндикат збув через приватний торговий апарат за чотири місяці 1922/3 р. від 47,8—58,5% продукції, Текстильсиндикат — від 27 до 39%, Укрмахоросиндикат — від 10,7 до 21,3%, Цукротрест — 45%⁴⁰, тобто за цими показовими цифрами проглядається, крім комерційності, і важлива соціальна функція формування споживчого ринку міст і сіл. На ринку галантерейних товарів приватник переважав за асортиментом і обсягами товарообігу до осені 1926 р., не маючи конкуренції з боку державно-

кооперативного сектору, počував себе досить впевнено у сфері реалізації бакалійних товарів⁴¹.

Дефіцитні товари приватник купував на біржах, товарних базах трестів і синдикатів в УСРР та РСФРР⁴². Через мережу приватної торгівлі відбувався збут продукції кустарно-промислової кооперації. Посередницька роль приватної торгівлі, тобто реалізація окремих видів продукції виробників різних форм власності, була вагомим. За підрахунками ЦСУ вона становила по махорці в 1923/24 50%, в 1924/25 р. — 37%, в 1925/26 р. — 22,1%, а загалом в операціях дрібнооптової торгівлі сягала 57%, роздрібній — 95,2%⁴³. Приватні підприємці купували для реалізації в 1924/25 р. — 21,4%, а в 1925/26 р. — 26% солі, яку виробляли державні підприємства, на умовах значно гірших, ніж державнокооперативні заклади, бо відразу мали сплатити 25% загальної вартості, одержуючи кредити терміном на 30—45 днів⁴⁴. З кредитуванням збутово-заготівельних операцій приватного сектору торгівлі у державних банків не було проблем, оскільки приватник намагався вчасно повертати позики.

Структура торгового капіталу приватного бізнесу періоду НЕПу свідчила про його відносну автономність. Наприклад, в 1923/24 р. власні кошти приватної торгівлі в товарообігу, тобто в реалізації товарів на ринкову, становили 68,5 млн. крб., а позичені лише 17 млн. крб., тобто четверту частину. В державно-кооперативній мережі ситуація була зворотня: позичені кошти у 2—3 рази перевищували суму власних⁴⁵. До того ж у приватному секторі оборот торгового капіталу у декілька разів перевищував показники закладів державно-кооперативного сектору. Товариства взаємного кредиту розподіляли кредити таким чином: 67,5% приватним торговцям, 10% кустарям, а решту приватним промисловцям⁴⁶. Держава, починаючи з другої половини 20-х років, фактично призупинила цільове кредитування приватного сектору, яке і без того було дуже мізерним.

Соціальні функції приватної торгівлі представлені в показниках обсягів купівлі товарів населенням у приватних крамницях. В 1925/26 рр. у них було куплено половину усього реалізованого в Україні взуття, а в 1926/27 рр. — 29%⁴⁷. За даними бюджетного обстеження населення ЦСУ, якщо взяти за показник витратні статті сімейного бюджету, купувало в приватному секторі торгівлі (у відсотках до загальних витрат на покупки)⁴⁸:

Назва товару	Робітники			Службовці		
	1925	1926	1927	1925	1926	1927
Господарчі товари	76,5	58,5	33,8	50,8	51,3	42,8
Продукти харчування	51,1	55,8	45,8	56,3	54,3	46,3
Одяг, взуття	45,0	35,8	16,6	30,5	21,7	12,3
Паливо	7,1	8,1	8,0	28,7	23,3	16,2

Робітники і службовці купували 60% продуктів харчування, разом із сільськогосподарською продукцією у приватника. Однак для всіх категорій продукції стає очевидним зменшення питомої ваги покупок населенням товарів у приватника в 1927 р. Основною причиною цього явища було масове і повсюдне закриття закладів приватної торгівлі. Лише внаслідок ліквідації 17 тис. торгових підприємств в 1927 р. ринок втратив товарну ємність на 325 млн. крб., у тому числі 28 млн. крб. припадало на хлібофуражну продукцію, 29 млн. крб. на м'ясопродукти, 45 млн. крб. на бакалійно-гастрономічну, 79 млн. крб. на мануфактурну, 7 млн. крб. на галантерею тощо⁴⁹. Скорочення споживчого ринку позначилося на соціально-економічній ситуації, а разом із хлібозаготівельною кризою 1928 р. призвело до запровадження карткової системи постачання, продрозверстки по сталінському і, по суті, до згортання непівського механізму торгівлі, зокрема й приватної.

Поглибленню товарно-грошових відносин та активному формуванню ринку споживчих товарів перешкоджала жорстка регулятивна політика держави. Облік приватних торговельних установ належав до обов'язків ключових наркоматів — НКВС, Наркомвнутрторгу, Наркомфіну, НКРСІ, ЦСУ. Зокрема, Наркомвнутрторг займався обстеженням та реєстрацією приватної торгівлі, корегував цінову політику, встановлював норми надбавок, інспектував крамниці, ухвалював рішення про їхнє закриття⁵⁰.

Держава намагалась прибрати до рук приватну торгівлю шляхом її акціонування, кредитування, централізованого постачання, але бажаного ефекту подібні акції не досягали. Визначення зон впливу для трьох основних форм торгівлі також не досягло мети: приватний сектор не обмежився роздрібною торгівлею на селі, як планували державні регулюючі структури, а фактично завоював внутрішній споживчий ринок, монополізував окремі напрямки внутрішньої торгівлі. Шляхом планового постачання приватного сектору через синдикати і трести державні органи намагалися зменшити ринкові ціни, вивчити обсяги товарообігу приватних крамниць, з'ясувати специфіку ринку споживчих товарів (що і де купують, ким постачається, який асортимент, яка динаміка торгового обороту тощо),⁵¹ але ця спроба завершилась лише добротним збором емпіричного матеріалу. Газети друкували різні думки стосовно ролі приватної торгівлі: одні вимагали скорочення «відпуску промислового краму приватнику»⁵², інші вважали, що «ми надто багато зробили для витіснення приватного торгового капіталу»⁵³, а в офіційних колах дотримувалися партійної установки: економічно доцільно використовувати можливості приватного-торгового капіталу, але не забувати про його політико-ідеологічну небезпеку.

Абсолютно не дослідженим в сучасній історико-економічній науці є таке джерело формування внутрішнього ринку, як поставки товарів іноземного походження приватними особами. В офіційній літературі і пресі 20-х років, а також у партійно-державних документах, цей своєрідний вид

підприємницької діяльності називався контрабандою. Її соціально-економічні причини, географія поширення, організаційна мережа, обсяги та особливості функціонування висвітлив, одним з перших, І. С. Кундурушкін⁵⁴. До 1925 р. контрабанда досягла 40% по мануфактурному ввозу, 21% — по галантереї, 12,6% — по шкіряним виробам, зокрема в 1923 р. контрабандний імпорту становив 34% парфумерії, 91% спиртних напоїв, 47% галантерейних товарів, 106% фотопапери, 539% трикотажу, 629% тютюну, 4118% сахарину по відношенню до ввозу⁵⁵. Механізм реалізації контрабандної продукції з метою одержання прибутку був достатньо прозорий: за кордоном пара шовкових панчош коштувала 18 крб., в прикордонній смугі — 25 крб., за 200 верст — 40 крб., а глибоко в країні — 60 крб., тобто ціни на такі товари виростили в 3—4 рази⁵⁶. В прикордонних районах УСРР приватна торгівля, незважаючи на обмеження і переслідування, зберігала монопольне становище упродовж 20-х рр. Наприклад в Сумському окрузі підприємці купували товари у Москві, Харкові, перепродаючи їх з націнками до 30—40% від початкової ціни⁵⁷. Фактично, контрабанда в Україні становила в 1924/25 р. — 7,1 млн. крб., в 1925/26 р. — 8,9 млн. крб., в 1926/27 р. — 1,1 млн. крб., а сума затриманих та конфіскованих товарів коливалась від 717,2 тис. крб. в 1924/25 р. до 1,2 млн. крб. в 1926/27 р. Наприкінці 1927/28 р. вона досягла 397,3 тис. крб.⁵⁸.

Безпосереднє відношення до формування внутрішнього споживчого ринку в УСРР 20-х рр. мала податкова політика держави. Вона не відставала від темпів розвитку приватного підприємництва в роки НЕПу, а класово-соціальний принцип оподаткування торгівлі, промислових приватних підприємств не відігравав стимулюючої ролі. Податкова система радянської держави, якщо брати до уваги діяльність її інституцій та види податків, була досить розгалуженою: промисловий, подоходний, податок з надприбутку, продподаток (14 типів), орендний, збори, акцизи, основні і другорядні⁵⁹. Від економічної обґрунтованості рівня оподаткування приватного сектору залежала ефективність його діяльності.

Податки для приватної торгівлі були досить обтяжливими. Саме про це йшлося на засіданні міжвідомчої наради Наркомвнутторгу, яке відбулося 12 грудня 1923 р. Надмірне оподаткування торгівлі в 1923 р. стало основною причиною закриття приватних крамниць. Рівень оподаткування становив 75% доходу, що стало підставою для такого висновку засідання: «політика Наркомфінансу — це знищення приватної торгівлі»⁶⁰. Присутній на засіданні відомий вчений, економіст Я. Б. Діманштейн зазначив також, що «похід на приватну торгівлю є в той же час і походом проти держпромисловості»⁶¹, адже приватна торгівля була основним покупцем продукції багатьох державних трестів. Власники торгових закладів скаржилися на непомірні податки. Зокрема, засновники магазину сантехніки в Харкові І. Б. Дворкінд та М. О. Гуревич повідомляли 23 серпня 1923 р. Бюро з'їзду торгівлі і промисловості про те, що оренда помешкання становить 30%,

зрівняльний та майновий податок — 35%, інші податки — 10% їхнього доходу⁶². Фахівці також підкреслювали високі ставки промподатку в Харкові, які були вищими від інших міст — Москви, Києва, Одеси. Так, оренда приміщень становила там для торгових підприємств III розряду 46,9%, а для IV розряду — 49,8% загальних витрат, а промисловий та подоходний податок — від 50 до 68% витрат приватного підприємця⁶³. Інші аналітики констатували, що завдяки податковій політиці в 1923/24 рр. було досягнуто значне скорочення приватної торгівлі, але надані кустарно-промислової галузі пільги в 1924/25 р. вирівняли ситуацію в приватному секторі. Подходне оподаткування становило від 31 до 45%, а з різними надбавками — 38—57%, податки з надприбутку — 62—90% доходу приватника⁶⁴.

Таким чином, обсяги товарообігу приватної торгівлі, її домінуюча роль в роздрібній і дрібнооптовій, впливове місце в оптовій торгівлі, монопольне значення в реалізації ряду промислових товарів та переважної більшості видів сільськогосподарської продукції і сировини дозволяють говорити про ключові позиції приватних підприємців у формуванні внутрішнього споживчого ринку 20-х рр. XX ст. Ліквідація державою приватних крамниць і приватного сектору торгівлі загалом призвела до відчутного погіршення соціально-економічної ситуації в країні наприкінці 20-х років, до скорочення ємності споживчого ринку, до усунення своєрідного господарського укладу.

¹ Чернов М. Організаційні питання торгівлі // *Комуніст*. — 1927. — 12 квітня; Коломийцев П.И. На путях к общественной торговле // *Хозяйство Украины*. — 1927. — № 10. — С. 13—16.

² Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1896. — Арк. 2.

³ ЦДАВОВУ України. — Ф. 36. — Оп. 1. — Спр. 496-а. — Арк. 1.

⁴ Танталевский Д.Н. Частно-торговый капитал на Украине. Его размеры и методы регулирования // *Хозяйство Украины*. — 1925. — № 3. — С. 100.

⁵ Там само.

⁶ ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1896. — Арк. 3.

⁷ Чернов М. Торговля УССР к десятилетию октябрьской революции // *Украинский экономист*. — 1927. — 6 ноября.

⁸ Коломийцев П.И. На путях к общественной торговле... — С. 13—16.

⁹ ЦДАВОВУ України. — Ф. 539. — Оп. 4. — Спр. 630. — Арк. 5.

¹⁰ Там само. — Спр. 315. — Арк. 168.

¹¹ Україна: Статистичний щорічник. 1929—1929. — С. 283.

¹² Україна: Статистичний щорічник. 1928-х—1928. — С. 277.

¹³ Нурінов А. Ближайшие задачи в области регулирования рынка в кооперации // *Хозяйство Украины*. — 1928. — № 10. — С. 126—132.

¹⁴ Бюллетень VIII Всеукраинской конференции КП(б)У: Стенограмма 12—17 мая 1924 г. — Харьков, 1924. — С. 13.

- 15 Борьба за рынок в Украине // Экономическая жизнь. — 1924. — 23 мая.
- 16 Споживча кооперація України. — К., 1965. — С. 53.
- 17 Чернов М. Торговля УССР к десятилетию октябрьской революции // Украинский экономист. — 1927. — 6 ноября.
- 18 ЦДАВОВУ України. — Ф. 36. — Оп. 1. — Спр. 496. — Арк. 30.
- 19 Торговля и кооперация // Украинский экономист. — 1925. — 24 ноября.
- 20 Украинский экономист. — 1926. — 17 апреля.
- 21 Там само.
- 22 Тезисы к докладу председателя ВСНХ УССР К. Г. Максимова 8-му Всеукраинскому съезду Советов // Хозяйство Украины. — 1924. — № 12—13. — С. 9—20.
- 23 ЦДАВОВУ України. — Ф. 36. — Оп. 1. — Спр. 283. — Арк. 2.
- 24 Там само. — Спр. 496. — Арк. 13.
- 25 Там само.
- 26 Экономическая жизнь. — 1925. — 4 октября.
- 27 ЦДАВОВУ України. — Ф. 582. — Оп. 1. — Спр. 4989. — Арк. 10.
- 28 Экономическая жизнь. — 1925. — 4 октября.
- 29 ЦДАВОВУ України. — Ф. 36. — Оп. 1. — Спр. 496. — Арк. 10.
- 30 Там само. — Спр. 1684. — Арк. 81.
- 31 Там само. — Ф. 423. — Оп. 2. — Спр. 103. — Арк. 285—286.
- 32 На местах // Хозяйство Украины. — 1924. — № 8—9. — С. 55—58.
- 33 Там само. — С. 55
- 34 Биржевая торговля Украины в апреле // Украинский экономист. — 1925. — 27 мая.
- 35 Участие частной торговли в оборотах бирж // Украинский экономист. — 1925. — 28 февраля.
- 36 Броун С. Товарный голод и частный капитал // Украинский экономист. — 1925. — 6 ноября.
- 37 ЦДАВОВУ України. — Ф. 34. — Оп. 11. — Спр. 3098. — Арк. 4—5.
- 38 Там само. — Ф. 582. — Оп. 1. — Спр. 4989. — Арк. 24.
- 39 Там само.
- 40 Тантиевский Д. Н. Вказ. праця. — С. 101.
- 41 ЦДАВОВУ України. — Ф. 582. — Оп. 1. — Спр. 4989. — Арк. 9.
- 42 Там само. — Ф. 36. — Оп. 1. — Спр. 496. — Арк. 30.
- 43 Там само.
- 44 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 2303. — Арк. 60.
- 45 Свищев Ф. И. Капиталы и доходы внутренней торговли Украины // Плановое хозяйство. — 1925. — № 4. — С. 264—274.
- 46 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 23203. — Арк. 60.
- 47 ЦДАВОВУ України. — Ф. 2623. — Оп. 1. — Спр. 3307. — Арк. 27.
- 48 Там само. — Ф. 828. — Оп. 5. — Спр. 496. — Арк. 30.
- 49 Там само. — Ф. 582. — Оп. 1. — Спр. 4989. — Арк. 23—14.
- 50 Там само. — Ф. 423. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 1, 13—15; Оп. 2. — Спр. 525. — Арк. 37.

- ⁵¹ Там само. — Ф. 582. — Оп. 1. — Спр. 2418. — Арк. 29.
- ⁵² Нуринов А. Рационалізація торговельного апарату // Комуніст. — 1927. — 24 липня; Його ж. Ближайшие задачи в области регулирования рынка и кооперации // Хозяйство Украины. — 1928. — № 10. — С. 129—130.
- ⁵³ Еще о частном капитале (передовая) // Украинский экономист. — 1926. — 3 февраля.
- ⁵⁴ Кундурушкін И. С. Частный капитал перед советским судом. — М. — Л., 1927. — С. 132—145.
- ⁵⁵ Там само. — С. 135.
- ⁵⁶ Там само. — С. 134.
- ⁵⁷ ЦДАВОВУ України. — Ф. 423. — Оп. 2. — Спр. 89. — Арк. 48—49.
- ⁵⁸ Там само. — Ф. 2623. — Оп. 1. — Спр. 3307. — Арк. 27.
- ⁵⁹ ⁵⁸ Арсо С. Десять лет советских финансов // Украинский экономист. — 1927. — 6 ноября.
- ⁶⁰ ЦДАВОВУ України. — Ф. 36. — Оп. 1. — Спр. 286. — Арк. 23—24.
- ⁶¹ Там само. — Спр. 245. — Арк. 6.
- ⁶² Там само. — Спр. 286. — Арк. 2—4.
- ⁶³ Приклонський Н. Роль налогов и налогообразных платежей в бюджетах частной торговли // Вестник финансов. — 1928. — № 5. — С. 101.
- ⁶⁴ Постников Г. В. обложение частного капитала // Частный капитал в народном хозяйстве СССР. Материалы комиссии ВСНХ СССР (под редакцией А. М. Гинзбурга). — М. — Л., 1927. — С. 185—199.

* * *

Л. Хмельницька
(м. Переяслав-Хмельницький)

Проблема кадрів для промислових трестів України у 20-ті роки ХХ ст.

Однією з головних проблем промислових трестів у 20-ті роки ХХ ст. була проблема забезпечення трестів кадрами, керівників спеціалістів та кваліфікованих робітників.

Якщо в період «воєнного комунізму» ця проблема не була актуальною, то з переходом до нових методів господарювання вона швидко набула актуальності. Трести і підприємства відчули потребу в спеціалістах, добре обізнаних з виробництвом, які вміли б господарювати в умовах відносної самостійності та відновлення ринку. Однією з найважливіших рис нових керівників була їхня лояльність режимові. Виховати нові кадри, які відповідали б ідеологічним стандартам і водночас вміли б працювати в умовах ринку, більшовики не могли. Колишні власники й управляючі під-